

Az össznépi állam néhány problémája

FÖLDESI TAMÁS

Az SZKP új programjának a szovjet állam fejlődéséről, különösen pedig az össznépi államról szóló megállapításai nagy érdeklődést keltettek az elmélettel foglalkozók körében.

Az össznépi állam koncepciója a marxista—leninista államelmélet fejlődésének jelentős állomása, amely kétségtől gyümölcsöző hatással lesz a szocialista államelméleti irodalomra. Az új elgondolás ugyanis számos olyan elméleti probléma kidolgozását teszi szükségessé, amelyeket a program és az SZKP XXII. kongresszusa csak fő vonalában határozott meg. Hadd ragadjunk ki ezek közül néhány fontosabb kérdést:

Milyen tényezők teszik szükségessé a proletárdiktatúra átalakulását össznépi állammá? Mennyiben van szüksége a kommunizmust építő társadalomnak államra? Azonos államtípushoz tartozik-e a proletárdiktatúra és az össznépi állam? Hogyan illeszkedik bele az össznépi államról szóló tanítás a marxizmus—leninizmus eszmekörébe stb.?

E tanulmányban a gazdag problematikának csak néhány kérdésével kívánok foglalkozni; főleg olyanokkal, amelyek az SZKP programjának tanulmányozása során bizonyos vitákat váltottak ki.

I.

Az első probléma: *hogyan viszonylik az össznépi állam koncepciója a marxizmus—leninizmus klasszikusainak tanításához?* Ezt a kérdést nem azért veszem előre, mintha az össznépi államról szóló tanítás legfontosabb kérdése lenne: az össznépi állam legfőbb problémái a jelen és a jövő kérdései, míg a marxizmus klasszikusainak tanításával való egybevetés elkerülhetetlenül a múltba mutat. Ahhoz azonban, hogy ezt a koncepciót mint a marxizmus—leninizmus egyre gazdagodó eszméinek új hajtását értékeljük, következményeit lemérjük, el kell helyeznünk a marxizmus—leninizmus gondolatainak sorába, hogy a tanítás belső összhangja, ellentmondásmentessége továbbra is fennmaradjon. (Az ilyen irányú vizsgálat nem dogmatikus vonás, hanem minden tudomány fejlődésének szerves mozzanata: minden tudomány eleget tesz annak a posztulátumnak, hogy az új felfedezéseket a régiekkel egy nevezőre hozza.)

Az össznépi állam esetében különösen az teszi indokolttá a kutatást, hogy ez a koncepció nem tartozik a marxizmus klasszikusai által előre látott fejlődési formákhoz. Sőt a marxizmus klasszikusainál számos olyan alapvető gondolatot találhatunk, amelyet sokan úgy értékelnek, hogy a klasszikusok egészében elvetik az össznépi állammá fejlődés lehetőségét. Felvetődtek olyan

nézetek is, amelyek lehetetlennek tartották az ellentmondó gondolatok történeti összeegyeztetését, s ebből arra a következtetésre jutottak, hogy a szovjet állam jelenleg is proletárdiktatúra, ezért az össznépi állam koncepciója nem valósulhat meg.

Egyesek az össznépi államról szóló megállapításokat azokhoz a koncepciókhoz sorolják, amelyeket a marxizmus klasszikusai által előre nem látott új történelmi körülmények hoztak létre, s bár ezek „ellentmondanak” a régebbi időszakokról szóló tanítások betűinek, de megfelelnek a marxizmus friss, minden történelmi periódust konkrétan értékelő szellemének. (Analógiával élve: ilyen a háború elkerülhetőségéről szóló tanítás.)

Nézetem szerint e felfogás híveinek nincsen teljesen igazuk. Ha a marxizmus klasszikusainak idevágó megjegyzéseit összefüggésükben és fejlődésükben szemléljük, akkor kiderül, hogy a divergencia csak *részleges*, mert számos olyan gondolatot találunk bennük, amelyek tartalmilag egyeznek az újabb felfogással. Ezért a továbbiakban meg szeretném vizsgálni: milyen tényezők tették szükségessé a marxizmus klasszikusai államelméleti tanításainak továbbfejlesztését.

Ki szeretném emelni: e vizsgálat célja nem az, hogy erőszakoltan mutasson ki összefüggéseket, s ezáltal „marxistábbá” tegye az össznépi állam koncepcióját, hanem a történelmi igazságnak megfelelően kívánja bemutatni a marxizmus klasszikusainak lényegesen árnyalt, sokoldalú álláspontját.

Vizsgáljuk meg először röviden az SZKP új programjának értékelését a szovjet állam fejlődési szakaszairól. A program megállapítja, hogy „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom létrehozta az állam új típusát, a szovjet államot, a demokrácia új típusát, a dolgozók demokráciáját”.¹ Ez az állam — osztálytartalmát tekintve — *proletárdiktatúra*. A program egyértelműen aláhúzza — „... történelmi jelentőségét, amikor kiemeli: „A proletárdiktatúra... biztosította a szocializmus győzelmét a Szovjetunióban”.² A program azonban történelmi kategóriának tekinti a proletárdiktatúrát, amely funkcióinak betöltésével össznépi állammá fejlődik: „A proletárdiktatúra, amely biztosította a szocializmus teljes és végleges győzelmét... a belső fejlődés feladatai szempontjából a Szovjetunióban már nem szükséges.” „Az az állam, amely a proletárdiktatúra államaként jött létre, népi állammá, az egész nép érdekét és akarátát kifejező szervvé alakult át.”³ A program egyben megrajzolja a szocialista állam jövőjét is: „a szocialista államiség fokozatosan a társadalom kommunista önzagatásává alakult át”.⁴

Ezek után vizsgáljuk meg kissé részletesebben azt a nézetet, amely szerint az össznépi állam gondolata ellentmond a marxizmus—leninizmus korábbi tanításának. Ezt kétfajta, egymással szorosan összefüggő érveléssel igyekeznek alátámasztani. Az érvek első csoportjának lényege abban foglалható össze, hogy az össznépi jelleg ellentmond az állam osztályjellegéről szóló tanításnak. Az érvek másik csoportja szerint a marxizmus klasszikusai a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet egész időszakára egyetlen (és egyben utolsó) államtípust tartottak lehetségesnek: a proletárdiktatúrát; az össznépi állammá fejlődés ellentmond ennek az elképzelésnek. Mindkét cso-

¹

² Uo. 34. o.

³ Uo. 35. o.

⁴ Uo.

portot gazdagon alá lehet támasztani a klasszikusok tanításából vett — még-hozzá nem „kiragadott” — idézetekkel (bár, mint később látni fogjuk, a marxizmusnak az államról szóló dialektikus tanítását ezek az idézetek nem tükrözik elég hiven, teljesen).

Nézzük az első csoportot. Az állam osztályjellegéről szóló tanítás a marxista államelmélet központi kérdése, Engels és Lenin államelméleti munkáinak vezérlő gondolata. Ezért csak illusztrációképpen utalunk néhány megfogalmazásra: „Az állam... a társadalom terméke a társadalom bizonyos fejlettségi fokán; annak bevallása, hogy ez a társadalom megoldhatatlan ellentmondásba bonyolódott, önmagával kiegyenlíthetetlen ellentétekre hasadt, amelyek leküzdésére képtelen”⁵ — írja Engels. „Az állam egy meghatározott osztály hatalmi szerve, amely osztály *nem békíthető ki* ellenlábásával”;⁶ „Az állam különleges hatalmi szervezet, valamely osztály elnyomására szolgáló erőszakszervezet”;⁷ „Az állam az *osztályellentétek kibékíthetlenségének* terméke és megnyilvánulása. Állam ott, akkor és annyiban jött létre, ahol, amikor és amennyiben *objektíve lehetetlen* az osztályellentétek kibékítése. És fordítva: az állam léte bizonyítja, hogy az osztályellentétek kibékíthetetlenek”⁸ — írja Lenin.

A marxizmus tanítása szerint az állam az uralkodó osztály legerősebb fegyvere az ellentétes osztályokkal szemben vívott harcban. Ebből szervesen következik, hogy a proletárforradalomban győztes proletariátusnak szét kell zúznia a burzsoá államgépezetet és ki kell építenie saját államát, a proletárdiktatúrát, amely egyik fő funkciója a legyőzött, de még fel nem számolt burzsoázia restaurációs kísérleteinek elnyomása. A volt kizsákmányoló osztályok felszámolása, az új szocialista viszonyok kiépítése egész időszakot vesz igénybe, s ennek a periódusnak állama a proletárdiktatúra.

„A kapitalista és a kommunista társadalom között van egy időszak, melyben az első forradalmi úton a másodikká alakul át. Ennek megfelel egy politikai átmeneti időszak is, amelynek az állama nem lehet egyéb, mint a *proletariátus forradalmi diktatúrája*.”⁹ — írja Marx „A gothai program kritikájá”-ban.

Lenin még élesebben fogalmazza meg ezt a gondolatot: „*egy* osztály diktatúrája szükségszerű nemcsak minden osztálytársadalom számára általában, nemcsak a burzsoáziát megdöntő proletariátus számára, hanem annak az egész *történelmi korszaknak* számára is, amely a kapitalizmust az „osztály nélküli társadalomtól”, a kommunizmustól elválasztja.”¹⁰

Marx és Engels élesen támadták a lassalle-i „szabad népállam” koncepcióját, amelyet elméletileg megvalósíthatatlannak, tartalmilag opportunistának tartottak.

„Minthogy az állam csupán átmeneti intézmény, amelyet a harcban, a forradalomban felhasználunk abból a célból, hogy ellenfeleinket erőszakkal elnyomjunk, ezért „szabad népállamról” beszélni merő értelmetlenség: amíg a proletariátusnak még szüksége van az államra, nem a szabadság érdekében

⁵ Marx—Engels Válogatott Művek II. köt. 314. o. (Szikra 1949.)

⁶ Lenin Válogatott Művek II. köt. 159. o. (Szikra, 1949.)

⁷ Uo. 173. o.

⁸ Uo. 158. o.

⁹ Marx: A gothai program kritikája. 24. o. (Szikra 1953.)

¹⁰ Lenin: I. m, 183, o.

használja fel, hanem arra, hogy ellenfeleit elnyomja, és mihelyt szó lehet szabadságról az állam, mint olyan megszűnik”¹¹ — írja Engels.

Lenin teljesen egyetért ezzel a bírálattal, és megállapítja, hogy „a szabad népállam” ellen irányuló támadás — támadás az opportunizmus ellen”, mert az opportunizmus „a szabad népállam” jelszavával elmosza az eljövendő állam osztályjellegét.

„Minden állam ’külön elnyomó hatalom’ az elnyomott osztállyal szemben. Ezért *minden* állam *nem-szabad* és *nem-népállam*.”¹²

Ahhoz, hogy kellő biztonsággal eldönthessük: mennyiben áll fenn ellentmondás a marxizmus klasszikusainak tanítása és az össznépi államról szóló új megállapítások között, meg kell vizsgálnunk azokat a *történelmi* körülményeket, amelyek a fent idézett eszmék létrejöttének alapjául szolgáltak, az ellentétes irányzatokat, amelyekkel szemben a gondolatok kidifferenciálódtak.

Némileg problematikussá teszi, de nem szünteti meg a történelmi szemlélet szükségességét az a tény, hogy olyan tételeket vizsgálunk, amelyeket megalkotóik időben *általános* érvényű törvényeknek tartottak („egy osztály diktatúrája szükséges *minden* osztálytársadalomban, „*minden* állam . . . nem nép-állam” stb.).

A marxizmus klasszikusai féltő gonddal vigyáztak arra, hogy tanításaik ne merevedjenek dogmává, állandóan figyelmeztettek a társadalmi törvények *tendenciaszerűségére*, és gyakran kiemelték azt, hogy a jövőben létrejöhetnek olyan fejlődési szakaszok, helyzetek, amelyek lényegesen eltérnek az általuk ismert történelmi feltételektől és ezért nem is értékelhetők előre. Nem véletlen, hogy Lenin az „Állam és forradalom”-ban egyrészt határozottan leszögez bizonyos alapvető tételeket az állam fejlődésével és elhalásával kapcsolatban, másrészt utal arra is, hogy az elhalás formáit és időpontját az utópizmus veszélye nélkül nem lehet előre meghatározni: „Világos, hogy szó sem lehet arról, hogy meghatározzuk az *eljövendő* elhalás pillanatát, annál kevésbé, mert az nyilvánvalóan hosszú folyamat lesz”.¹³

Vizsgáljuk meg először részletesebben a „népállam” előbb vázolt marxilénini bírálatát. Milyen történelmi körülmények között foglalkoztak a marxizmus klasszikusai ezzel a problémával?

A „szabad népállam” koncepcióját Lassalle vitte be a munkásmozgáslomba, és ezt a gondolatot a német szociáldemokraták az 1870-es években létrejött ún. „Gothai program”-ba is belefoglalták. A „szabad népállam” kifejezéssel a szocializmus eljövendő államának jellegét próbálták meghatározni, amely, elgondolásuk szerint, többé már nem osztályállam, hanem a nép, az egész lakosság állama.

Marx és Engels *differenciáltan* bírálták ezt a felfogást. Elismerték bizonyos agitatív létjogosultságát a sajátos német körülmények között (a népállam kifejezéssel burkoltan körülírt polgári demokratikus köztársaság előrehaladást jelentett volna a militarista monarchiához képest), de élesen elítélték a jövendő szocialista állam jellegének ilyen meghatározását. Nyilvánvaló, hogy bennünket a bírálat utóbbi része érdekel, amely egyébként a bírálat tartalmi részét alkotja.

A „népállam” koncepciójának elvetése az állam *egész* jövőjére vonatkozik, mégis helytelen lenne figyelmen kívül hagyni, hogy Marx és Engels a

¹¹ Marx: I. m. 39. o.

¹² Lenin: I. m. 169. o.

¹³ Uo. 223—224. o.

jövőt illetően *különbséget tettek* a bírálatban a fejlődés két szakasza között. Az *első* szakaszra, a szocialista átalakulás periódusaira vonatkoztatva, a „népállam” koncepciója *súlyos politikai hiba*, opportunizmus, mert *ennek* a fejlődési foknak feltétlenül *proletárdiktatúra*ra van szüksége, hogy a győztes proletariátus hatalmát megvédhesse a kapitalista restaurációs kísérletektől és az új szocialista társadalmat felépíthesse.

A *második* szakaszban, amikor a kizsákmányoló osztályokat már felszámolták, a „népállam” gondolata már nem politikai hiba, amely beláthatatlan következményekkel jár a szocializmus jövőjét illetően, hanem — a marxi elgondolás szerint — „*értelmetlenség*”, mert osztályelnyomás híján az államra nincs többé szükség, a megmaradó szervezetek „népi” jellegűek ugyan, de elvesztik „államiságukat”. A bírálat éle a *szocialista forradalom előtti szakaszban* természetesen az *első szakaszra* irányult, mert ez volt a munkásmozgalmak jövőjének egyik leglényegesebb problémája. Még jobban kidomborodik ez a sajátosság Lenin „Állam és forradalmá”-ban, amely 1917 nyarán, a proletárforradalom küszöbén íródott, amikor a proletárforradalom államának jellege *közvetlen* politikai problémaként jelentkezett, és az opportunizmussal vívott harc a forradalom győzelmének egyik előfeltétele volt.

Mennyiben érdekes a marxi bírálat két oldalának kiemelése a mi vitánk szempontjából? A két oldal megkülönböztetése azért lényeges, mert élesen megvilágítja annak a felfogásnak differenciálatlanságát, amely szerint a marxizmus klasszikusai elvetik „a népállam” gondolatát, míg az SZKP programja magáévá teszi az „össznépi állam” koncepcióját.

A valóságban ugyanis az *SZKP programja* is teljes határozottsággal *ítéli el* a „népállam” koncepcióját a szocializmus építésének *első szakaszára* vonatkoztatva, amikor a történelmi tapasztalatokat általánosítva leszögezi, hogy az átmeneti periódusban a proletárdiktatúra történelmi szükségszerűség. Ezt azért kell különös élességgel aláhúzni, mert a jobboldali szocialisták folyóirataiban már jelentkeztek olyan hangok, hogy az „össznépi állam” koncepciója őket igazolja, akik kezdettől fogva elvetették a proletárdiktatúra gondolatát. A New-York Times egyik cikkében örömmel konstatálja, hogy az „össznépi állam” tétele eltávolodás a marxi ideológiától, a proletárdiktatúra „elvetése”.¹⁴

Az SZKP programjának polgári értelmezése azonban gyökeresen hibás, mert a program teljesen egyértelműen foglal állást abban a többévtizedes vitában, hogy elengedhetetlen-e a proletárdiktatúra a szocializmus építésének idején vagy sem. A Szovjetunióban az SZKP programtervezetének kiadása óta megjelent tanulmányok¹⁵ egyhangúan kiemelik azt a tényt, hogy a proletárdiktatúráról szóló marxi—lenini tanítást a szocialista országok fejlődése igazolta, és ezért a proletárdiktatúra a jövő szocialista forradalmainak is elengedhetetlen velejárója. F. Burlackij rámutat arra, hogy a proletárdiktatúra elismerése a szocialista forradalomban ma is döntő kérdés, s a következő plasztikus lenini gondolatot idézi: „Aki nem érti meg a forradalomban győztes

¹⁴ Idézi Butanko: A proletárdiktatúra történelmi küldetése. (Kommunyiszt, 1961. 14. sz. 48. o.)

¹⁵ Burlackij: Az állam kérdései az SZKP Programtervezetében (Kommunyiszt, 1961. 13. sz.); Romaskin: Az állam és a jog fejlődésének kérdései az SZKP Programtervezetében (Goszudarsztvo i pravo, 1961. 10. sz.) Pomelov: A tudományos kommunizmus elméletének kérdései az SZKP Programtervezetében (Kommunyiszt, 1961. 15. sz.)

osztály diktatúrájának szükségességét, az semmit sem értett meg a forradalmak történetéből”.¹⁶

Mindebből az következik, hogy a programnak a szocialista forradalom időszakára vonatkoztatott „népi államot” illető bírálata teljesen egybeesik a marxi—lenini tanításokkal, és ezeket „csak” az „elhaló” állam jellegének megítélésében fejleszti tovább, amennyiben az „össznépi állam” „értelmetlenségét” a sajátos történelmi körülmények következtében „értelmes”-nek tartja.

Mielőtt azonban erre a kérdésre rátérnénk, közvetítő láncszemként foglalkoznunk kell egy igen érdekes problémával, nevezetesen azzal, hogy vajon tényleg *egyértelmű-e* a klasszikusoknál „a népállam” elítélése? Ha az idézett szövegekből indulunk ki, akkor erre a kérdésre fenntartás nélkül igennel kellene válaszolnunk. Ha azonban azt is megvizsgáljuk, hogy a „népállam” koncepciójának elítélésénél mit értettek a *nép fogalmán* a klasszikusok, és vajon más történelmi körülmények között ugyanolyan összefüggésben használják-e a nép fogalmát, akkor sokkal differenciáltabb kép tárul elénk.

Ha a marxizmus klasszikusainak a „népi” jelzővel kapcsolatos állásfoglalásait közelebbről szemügyre vesszük, csakhamar kiderül, hogy a „népi” kategória, és ezzel összefüggésben a „népi állam” fogalma is többféle tartalmat rejlhet magában, és a klasszikusok is különböző értelemben használják e kifejezéseket (természetesen anélkül, hogy összekevernék a különböző tartalmakat).

Ahhoz, hogy a „népi” jelző különböző tartalmait feltárjuk, a jelző képzésénél alapként szolgáló alanyból, a *nép* fogalmából kell kiindulnunk. Látszólag a *nép* fogalma rendkívül könnyen és egyszerűen határozható meg; a nép a munkásosztályból és a nem proletár dolgozókból tevődik össze. Ebben az értelemben definiálja Lenin is a nép fogalmát az „Állam és forradalom”-ban.¹⁷ A nép fogalmának azonban van egy tágabb értelmű meghatározása is, amikor népen az egész lakosságot értik, pl. Anglia népe = Anglia lakossága. Nyilvánvaló, hogy a két fajta — tágabb és szűkebb — meghatározás között rendkívül lényeges minőségi különbség áll fenn, az első esetben a kizsákmányoló osztályok is beletartoznak a nép kategóriájába, míg a második esetben csak a dolgozó osztályok.

Ennek a megkülönböztetésnek teljesen elvont jelentősége lenne, ha az össznépi állam körül folyó vitában nem szerepelne a „nép”, illetve a „népi” kifejezés mindkét értelme. Ebben a kettős fogalomhasználatban rejlik a kulcsa annak az első pillanatra bizarr jelenségnek, hogy Lenin az „Állam és forradalom”-ban egyrészt a legélesebben támadja a „népi állam” kategóriáját („minden állam nem-népállam”), másrészt szembeszáll azokkal a mensevikekkel, akik Marx mondását a „népi” forradalomról nyelvbottlásnak tartják, és kifejti, hogy a „nép” igazi érdeke a bürokratikus és militarista államgépezet szétzúzása a „népi forradalomban”,¹⁸ majd később így ír: „Mihelyt azonban a nép többsége *maga* nyomja el elnyomóit, akkor már *nincs szükség* az elnyomáshoz „külön hatalomra”.¹⁹

A magyarázat abban rejlik, hogy a „népállam” lassalle-i koncepciója „nép”-en az összlakosságot értette, és ebben az értelemben írja Lenin, hogy

¹⁶ *Burlackij*: I. cikk, 38. o.

¹⁷ *Lenin*: I. m. 187. o.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo. 189. o.

„minden állam külön elnyomó hatalom az elnyomott osztállyal szemben. Ezért minden állam . . . nem nép-állam”. Nyilvánvaló, hogy Engels és Lenin a „népi állam” koncepciójának bírálatánál elfogadták a Lassalle által használt fogalomértelmezést, és ők is ebben a tágabb értelemben használják a „nép” fogalmát. Ellenkező esetben az érvelésnek nem lenne értelme, mert a „nép” szűkebb fogalmába csak a dolgozó osztályok tartoznak és így a néphez nem tartozó volt kizsákmányoló osztályok elnyomása önmagában még nem zárna ki, hogy az elnyomást gyakorló „nép” állama „népállam”. (A későbbiek során kitérek arra a problémára is, hogy jogos-e a proletárdiktatúra államát „nép-államnak” tekinteni, a „nép”-fogalom szűkebb értelmében.)

Miért fogadták el a marxizmus klasszikusai ebben az esetben a nézeteikkel ellenkező szóhasználatot? Ennek magyarázata ismét a történelmi körülményekben rejlik. Az opportunizmus elleni harc hatékonysága érdekében világos és félreérthetetlen választ kívántak adni az „össznépi” állam kérdésére, s ezért nem akarták a válasz erejét azzal gyengíteni, hogy más tartalmat adnak a kérdésben felvetett fogalomnak. Az adott történelmi körülmények között pedig elsősorban azt kellett megvilágítani, hogy a szocialista forradalomnak is *elnyomó* államra van szüksége, ebben az összefüggésben nem lehet össznépi, s ennek az igénynek a Lassalle-i népfogalom felhasználása is megfelelt.

Ezzel szemben a „népi forradalomról” és a nép által gyakorolt elnyomásról szóló részben Lenin már a „nép” szűkebb fogalmát használja, ami világosan kitűnik abból, hogy megkülönbözteti egymástól részint az 1905-ös orosz polgári demokratikus forradalmat, részint a portugál és a török polgári forradalmat — utóbbiakban a nép óriási többsége nem vett részt önálló követelésekkel, s ezért ezek nem tekinthetők népi forradalmaknak.

Mi a jelentősége ennek a megkülönböztetésnek az „össznépi állam” körül folytatott vitában? Ahhoz, hogy a megkülönböztetés hasznát lemérjük, válaszolnunk kell arra a kérdésre, hogy vajon a marxizmus fogalomrendszerében mindmáig tartja-e magát a „nép”-fogalom kettős értelme? Erre a kérdésre határozottan nemmel kell felelni, a marxizmus általánossá vált, „bevett” értelmezése szerint a nép fogalmába csak a dolgozó osztályok tartoznak bele. (Ebben az összefüggésben mellékesek azok a viták, amelyek a Mao-Ce-tung által adott, némileg szélesebb, a burzsoázia forradalmi nemzeti részét is magában foglaló értelmezés körül folytak, mert a vitatott álláspont is a „szűkebb” népfogalomnak egyik változata, és a vitában fel sem merült az az elképzelés, hogy a nép fogalmát az ország lakosságával azonosítsák.)

De ebből az következik, hogy azok a részek, ahol a marxizmus klasszikusai *közvetlenül* foglalkoznak a „népállam” problémájával, csak a problémakör egyik oldalát világítják meg, arra adnak választ, hogy a szocialista állam nem lehet „népállam” mint a kizsákmányoló osztályokat is magában foglaló állam. Önmagukban azonban ezek az idézett helyek nyitvahagyják azt a kérdést, hogy vajon a szűkebb, elfogadottabb értelemben nem beszélhetünk-e szocialista államról mint „népállamról”.

A nép fogalmának szűkebb — a marxizmusban közkeletű — használata veti fel azt a kérdést, hogy vajon a „népállam” fogalma akkor is ellentmond-e az osztályállam koncepciójának, ha a népen a dolgozó osztályokat, a munkásságot és a parasztságot értjük. Úgy tűnik, hogy ezek a fogalmak összeegyeztethetők egymással, mert míg a „népállam” tágabb fogalma „elvesztene” osztályjellegét, hiszen minden osztály az uralkodó oldalon foglalna

helyet (az osztályállam fogalma pedig az ellentétek egységét követeli meg, nemcsak uralkodó, hanem elnyomott osztályt is, máskülönben az uralom ténye illuzórikussá válnék), addig a szűkebb értelemben vett „népállam” és osztálykontúrokkal rendelkezik, mert feltételezi a volt kizsákmányoló osztályok elnyomását.

S valóban, ha a Szovjetunió fejlődését vizsgáljuk, sűrűn találkozunk olyan kifejezésekkel az Októberi Forradalom óta, hogy a szovjet állam az első *néphatalom*, a szocialista forradalommal először kerül a nép kezébe a hatalom. Még jobban kidomborodik a népi jelleg a népi demokratikus országok államhatalmának jellemzésénél; ezek az államok a népi jelzőt elnevezésükben is hordozzák, méghozzá nemcsak formális értelemben. A Magyar Népköztársaság 1949-ben elfogadott Alkotmányának sarkalatos alapelve szerint: „A Magyar Népköztársaságban minden hatalom a dolgozó népé”.

Ennek ellenére sem lenne helyes arra a kérdésre, hogy a szocialista állam fejlődésének első szakaszán „népállam” vagy „népi állam”-e (a két kifejezés tartalmilag azonos egymással), egyértelműen *igennel* válaszolni. Nézetem szerint a helyes válasz: a szocialista állam fejlődésének első szakaszában *népi állam* és ugyanakkor — bizonyos összefüggésben — *nem népi állam*.

Milyen összefüggésben *nem népi* állam a szocialista állam fejlődésének első szakaszán? A Szovjetunió és a népi demokratikus országok történelmi tapasztalata egybehangzóan azt bizonyította, hogy a szocializmus felépítésének elengedhetetlen feltétele a *proletariátus diktatúrája*. A proletárdiktatúra pedig, Lenin meghatározása szerint, egy osztály, a proletariátus kizárólagos hatalma, a hatalom birtokosa tehát *nem a nép általában*, hanem a nép legfejlettebb, egyedül következetesen szocialista osztálya, része. Erre azért van elkerülhetetlenül szükség, mert a szocializmusért vívott harc szempontjából a nép korántsem egységes összetételű. A nem proletár dolgozók szocialista fejlődése a munkásosztály vezetésével valósul meg. (Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy a proletárdiktatúra az elnevezésben sem a nép diktatúráját, hanem egy osztály hatalmát domborítja ki.)

Ilyen értelemben hasonlítja össze Lenin a „Két taktika”-ban, a polgári demokratikus forradalmat a szocialista forradalommal, amikor rámutat arra, hogy a polgári demokratikus forradalom *össznépi*, mert az egész nép felismeri a demokratikus változások szükségességét, míg a szocialista forradalom, amely összehasonlíthatatlanul mélyebbre hatol és gyökeresebb változásokat hoz létre, első szakaszában *még nem össznépi*, mert a dolgozó parasztság, amelynek érdekeit objektíve teljesen képviseli, csak fokozatosan ismeri fel a szocialista fejlődés szükségességét, és mint kisárutermelőt: számos szál köti a régihez, a kapitalizmushoz. „Az, hogy a szocializmus kérdésében és a szocializmusért folyó harcban nincs egység, nem zárja ki az akarategységet a demokrácia kérdéseiben és a köztársaságért folyó harcban... Aki erről megfeledkezik, az megfeledkezik a demokratikus forradalom *össznépi* jellegéről: ha pedig 'össznépi', akkor *van* 'akarategység' — éppen annyiban van, amennyiben ez a forradalom az egész nép szükségleteit és követeléseit elégti ki” — írja Lenin²⁰

Ugyanakkor korántsem alaptalanok vagy formálisak azok az értékelések, amelyek a Szovjetuniót, illetve a népi demokratikus államokat a proletárdiktatúra időszakában is *népi hatalomnak* tartják. A szocialista állam, fejlődésének első szakaszán, *két* vonatkozásban is népi államnak tekinthető:

²⁰ Lenin Művei, 9. köt. 74. o. (Szikra, 1954.)

a) A munkásosztály a *nép.része*, legelőrevivőbb osztálya, amely egyben az *egész dolgozó nép érdekeit képviseli*. Ebben az összefüggésben a proletárdiktatúra a történelem első igazi néphatalma.

b) A proletárdiktatúra elengedhetetlen eleme, *politikai alapja* a proletariátus és a nem proletár dolgozók tartós szövetsége. Ennek a szövetségnek megvan az állami vetülete is, a munkásosztály az összes dolgozó rétegeket bevonja az államhatalom gyakorlásába (l. az országgyűlés, a tanácsok, az államigazgatási szervek összetételét), s ezáltal az államhatalom a működésében is népi jellegűvé válik.

Ezekben a viszonylatokban a *proletárdiktatúra népi államként* jelenik meg, s ennek igen fontos politikai jelentősége van; a szocializmus építésének fontos mozgatója, hogy ne csak a munkásosztály, hanem a dolgozó nép egésze magáénak érezze a szocialista államot, s fokozatosan feloldódjék az az évezre-des bizalmatlanság, amelyet a dolgozók az előző államhatalmakkal szemben éreztek.

Ez a kettősség ebben az esetben már nem azáltal áll elő, hogy a „népi” jelzőt különböző értelemben — tágabban vagy szűkebben — fogjuk fel, hanem annak következménye, hogy az azonos tartalmú fogalmat az államhatalom különböző oldalaihoz (hatalom birtoka, gyakorlása) viszonyítottuk, és figyelembe vettük a rész és az egész dialektikáját (amely mindig kettős eredményt hoz, a rész *nem* egész, de egyben az egész kifejezője is), tehát a kettősség *objektív jellemzője* a proletárdiktatúrának.

A proletárdiktatúra két oldala szervesen kiegészíti egymást, egységet alkot; az egyre szilárdabb *szövetségnek*, az osztálykülönbségek csökkenésének feltétele, hogy a proletariátus *politikailag vezesse* azokat az osztályokat és rétegeket, amelyeket sok szál húz a régi társadalomhoz. A két oldal aránya, alakulása, természetesen, országonként, sőt egy állam fejlődésén belül is változik, a *népi demokratikus országok útját* pl., a sajátos körülmények következtében, a *szélesebb osztályszövetség*, a proletárdiktatúrába való átnövés jellemzi, s ennek következtében a második oldal jobban kidomborodott. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az első oldal megszűnt volna, ami legjobban azzal bizonyítható, hogy azokban a kérdésekben, ahol a nem-proletár dolgozók tudatának elmaradása következtében viták merültek fel, pl. a mezőgazdaság szocialista fejlődésének kérdésében, ott a proletariátus meggyőző szava érvényesült.

Mi a jelentősége a kettősségnek az össznépi állam körül folytatott vitában?

A proletárdiktatúra kettős jellegére azért kell felfigyelnünk, mert ebből kiderül, hogy a szocialista állam össznépivé válása nem valami előzménynélküli gyökeres fordulat a szocialista állam fejlődésében, hanem olyan vonások *kiteljesedése*, amelyek a szocialista államot a létrejöttétől kezdve jellemzik.

Ezt a mozzanatot általában figyelmen kívül hagyják az össznépi állam „baloldali” bírálói, akik az össznépi államban csak azt látják, hogy az *nem proletárdiktatúra*, sőt a proletárdiktatúra ellentétének tartják, a valóságban azonban az össznépi állam a proletárdiktatúra folytatása, annak bizonyítéka, hogy a proletárdiktatúra *sikeres* volt, eredménnyel vezette a nem-proletár dolgozókat a szocialista útra.

Térjünk rá az össznépi állam jelenének vizsgálatára. Ellentmond-e a *proletárdiktatúrából kifejlődő össznépi állam* gondolata a klasszikusok tanításának? Ha a kérdést *csak* az idézett részek alapján próbálnánk eldönteni, akkor kétségtől valószínűleg igenlő választ kapnánk, az adott szövegek valóban tagadják a

proletárdiktatúrát követő időszak népi államának lehetőségét. A marxizmus klasszikusainak tanítása erről a kérdésről azonban nem szorítkozik pusztán tagadó válaszra, a „népi állam” sokszor aforisztikus tömörségű bírálatára, hanem tartalmazza pozitív elgondolásaikat is erről a történelmi periódusról.

Vizsgáljuk meg, hogyan képzelte Lenin (aki összefoglalja Marx és Engels idevágó tanításait) az „Állam és forradalom”-ban a szocialista állam fejlődését? Lenin szerint a proletár-diktatúrának több irányú feladatot kell betöltenie: részint el kell nyomnia a volt kizsákmányoló osztályok ellenállását, részint sokrétű gazdasági és nevelő funkciókat kell elvégeznie.

Lenin élesen aláhúzza, hogy az állam fennmaradása a kommunizmus alsó fokán nemcsak politikai, hanem gazdasági szükségszerűség is, mert a társadalmi tulajdonba került termelőerők megőrzése és fejlesztése mellett „meg kell védenie a munka egyenlőségét és a termékek elosztásának egyenlőségét”, vagyis a munkához való új viszony kialakítása és a munka szerinti elosztás, „amely még egy sereg egyenlőtlenséget tartalmaz”, feltétlenül állami szabályozást igényel. Fontos állami funkciónak tartja az emberek nevelését a társadalmi együttélés szabályainak önkéntes, belső, kényszereszköz nélküli megtartására, valamint a fizikai és a szellemi munka közötti ellentét fel számolását.

Mindezeket a funkciókat egy új típusú állam tölti be, amely nemcsak annyiban új típusú, hogy a volt kizsákmányolt többség számára biztosítja a demokráciát, hanem — Lenin elgondolása szerint — annyiban is, hogy megszűnik az államnak mint külön közhatalomnak a társadalommal való szembenállása. Igaz, hogy e vonatkozásban a lenini elképzelések egy része (az állandó hadsereg felváltása a felfegyverzett néppel, az államapparátus munkájának olyan leegyszerűsítése, hogy azt bárki külön szaktudás nélkül elvégezhesse), a sajátos nemzetközi és belső helyzet miatt nem vagy csak bizonyos fokig valósult meg, de az „államiság” e fő jellemvonásában így is jelentős változás állt be.

Vajon egyszerre következik-e be a szocialista állam két alapvető funkciójának elhalása? (A külső védelmi funkciót itt figyelmen kívül hagyhatjuk: a program is belső vonatkozásban veti fel a proletárdiktatúra átalakulásának kérdését.)

Ez a kérdés az össznépi állam *kulcsproblémája*.

Milyen választ adnak erre a kérdésre a klasszikusok? Ha csak a „nép-állam” koncepcióját közvetlenül bíráló megjegyzéseket vesszük figyelembe, akkor azt kell megállapítanunk, hogy a klasszikusok szerint mindkét funkció lényegében egyidőben válik társadalmilag feleslegessé, ezért nem tükröződik a társadalom egységessé válása állami szinten. A népállam bírálatánál ugyanis a klasszikusok *csak* a kizsákmányoló osztályok elnyomásának szükségességét vizsgálják, és nem vetik fel azt a kérdést, hogy ennek a funkciónak a megszűnésével nem marad-e a szocialista államnak olyan más funkciója is, amely az állam fennmaradását — megváltozott osztálytartalommal — továbbra is szükségessé tenné. Ha azonban a klasszikusok *egész* idevonatkozó tanítását vonjuk vizsgálatunk körébe, akkor a kép már korántsem ilyen egyértelmű, sőt a mérleg nyelve inkább az ellenkező nézet felé hajlik.

Lenin a két funkciót összehasonlítva, megállapítja, hogy a gazdasági és a kulturális feladatok lényegesen összetettebbek, bonyolultabbak és hosszantartóbbak, mint a volt kizsákmányoló osztályok elnyomása és felszámolása: „Az állam teljes elhalásának gazdasági alapja a kommunizmus olyan magas fejlettsége, amelynél eltűnik a szellemi és fizikai munka közötti ellentét,

eltűnik következésképpen a mai *társadalmi* egyenlőtlenség egyik legfontosabb forrása, és pedig olyan forrása, amelyet egyedül a termelőeszközök társadalmi tulajdonban való átmentésével, egyedül a kapitalisták kisajátításával semmiképpen sem lehet egyszerre megszüntetni”.²¹

Máshelyütt még világosabban mutat rá a két funkció megszűnésének *időbeli különválására*: „Az állam elhal, amennyiben nincsenek többé tőkések, nincsenek többé osztályok, és ezért *elnyomni* semmiféle osztályt nem lehet. De az állam még nem hal el egészen, mert megmarad még a „polgári jog” védelme, amely a tényleges egyenlőtlenséget (ti. a munka szerinti elosztásból fakadó egyenlőtlenséget — *F. T.*) szentesíti. Hogy az állam teljesen elhaljon, *ahhoz teljes kommunizmus szükséges.*”²²

Az időbeni távolság miatt természetesen nem találhatunk arra pontos választ, hogy mennyivel fogja túlélni a „gazdasági szervező-kulturális nevelő” funkció az osztályelnyomó funkciót, a klasszikusok szigorúan tartózkodtak attól, hogy kellő adatok hiányában jóslatokba bonyolódjanak.

„Azonban azt, hogy milyen gyorsan halad ez a fejlődés előre, milyen gyorsan fog eljutni a munkamegosztás megszüntetéséhez, a szellemi és fizikai munka közti ellentét megszüntetéséhez, ahhoz, hogy a munka a legfőbb élet-szükségletté „váljék”, ezt nem tudjuk és *nem tudhatjuk.*

Eppen ezért jogosan csupán az állam elkerülhetetlen elhalásáról beszélhetünk, hangsúlyozva ennek a folyamatnak hosszú tartalmát, hangsúlyozva, hogy ez attól függ, milyen gyorsan fejlődik a kommunizmus *felsőbb foka* és teljesen nyitva hagyva az elhalás határidőinek vagy konkrét formáinak kérdését, minthogy e kérdések megoldására anyaggal *nem* rendelkezünk.” — írja Lenin.²³

Ezzel magyarázható az is, hogy ehelyütt *nem találunk választ* arra a kérdésre, *milyen jellegű* az állam abban a periódusban, amikor az osztályelnyomás feleslegessé válik. Ebben, valószínűleg közrejátszott az is, hogy a marxizmus klasszikusai gyorsabb folyamatnak képzelték el az állam elhalását, és ezért nem látszott jelentős kérdésnek, milyen jellegű az elhaló állam ebben a periódusban.

Az SZKP programjának érdeme, hogy ezt a hiányt kitöltötte, és ezzel a marxizmus—leninizmust ebben a kérdésben *továbbfejlesztette.*

A Szovjetunió fejlődése ugyanis azt a lenini elképzelést igazolta, amely szerint a kizsákmányoló osztályok végleges felszámolása történelmileg rövidebb folyamat, mint a kommunizmus felépítése, s ezért a szocialista államnak sokoldalú tevékenységet kell ellátnia a kommunizmus építésének megszervezésében.

Az össznépi állam koncepciója azon az alapgondolaton nyugszik, hogy ebben a periódusban a proletárdiktatúra lényegét alkotó belső funkciókban olyan *döntő változások* mennek végbe, amelyek indokolttá teszik, hogy a szocialista állam fejlődésének minőségileg új szakaszáról beszéljünk. Ezért jogos az általános marxi—lenini képletet — amely ugyan a kapitalizmustól a kommunizmusig terjedő *egész* időszakra tartja érvényesnek a proletárdiktatúra államát, de gyakorlatilag csak az első periódusban levő szükségszerűséget dolgozta ki — „zárójeleitől” megfosztani, és a proletárdiktatúra létjogosultságát az első időszakra korlátozni.

²¹ Lenin Válogatott Művek II. köt. id. kiad., 234. o.

²² Uo. 233. o.

²³ Uo. 234. o.

Az össznépi államról írt szovjet tanulmányok egyöntetűen rámutatnak arra, hogy a szovjet állam fejlődésével a proletárdiktatúra nemcsak osztály-elnyomó funkciójáig vesztí el értelmét — önmagában ez még lehetőséget adna egy olyan koncepciónak, hogy a többi funkció fennmaradása indokoltá teszi a proletárdiktatúra továbbélését —, hanem a többi funkcióban is alapvető változások jönnek létre. A proletárdiktatúra továbbfejlődése össznépi állammá hosszantartó *folyamat*, melynek számos lényeges összetevője van. Butenko szerint három alapvető feltételnek kell létrejönnie ahhoz, hogy az átalakulás fokozatosan bekövetkezzék:

1. A kizsákmányoló osztályok likvidálása.
2. A mezőgazdaság szocialista átalakítása, aminek következtében nincsenek többé különböző társadalmi formák jellegét tükröző osztályok.
3. A „ki-kit győz le” kérdésének eldöntésével a felépült szocializmusban megszűnik az osztályharc.²⁴

Az össznépi állam az *egész nép demokráciája*, megvalósulásához nemcsak egységes társadalomnak kell létrejönnie, hanem le kell küzdeni azokat az akadályokat is, amelyek a demokratizmus ilyen irányú fejlődését gátolták. Ezek közül a legjelentősebb a személyi kultusz volt, amely antidemokratikus gyakorlatával már a proletárdemokrácia kifejlődését is gátolta. Ebben a vonatkozásban mutat rá Burlackij Sztálin hibájára, aki abban a periódusban emelte ki a proletárdiktatúra erőszakot alkalmazó funkcióját, amikor befejeződött a város és falu szocialista átalakítása.²⁵

Ellentétes hatást gyakorolt a fejlődésre a háború, amely megpróbáltatásaival megerősítette ugyan a szovjet nép egységét, de a demokratizmus továbbfejlődését — érthetően — felfüggesztette.

Ahhoz tehát, hogy a proletárdiktatúra össznépi állammá váljék, olyan *össztársadalmi változásoknak* kellett létrejönniök a gazdasági alapon, amelyek a Szovjetunió osztályai között fennálló antagonisztikus ellentmondásokat megszüntették és a nem antagonisztikus ellentmondások zömét is megoldották, azaz a társadalmi osztályoknak azonos jellegűvé, szocialistákká kellett alakulniok. A felépítmény legfontosabb részében, az államban létrejövő változásokhoz azonban nem elegendő, hogy az egész szovjet társadalom objektíve lényegében azonos *érdekűvé* váljék, hanem az emberek tudatának gyökeres átformálására is szükség van. Az össznépi állam nemcsak össznépi érdeket, hanem össznépi *akaratot* is feltételez. Nyilvánvaló, hogy a kizsákmányoló osztályok, illetve az egyénileg dolgozó parasztság létének átalakulása nem jár együtt mechanikusan tudati változásokkal, bár ennek a folyamatosan bekövetkező fejlődésnek alapját az anyagi változások szolgáltatják.

Ezért a proletárdiktatúra össznépi állammá alakulását nem lehet egy meghatározott időponthoz kötni, azt azonban egybehangzóan leszögezik a megjelent tanulmányok, hogy az átalakulás a kizsákmányoló osztályok felszámolásával, és a mezőgazdaság szocialista átalakulásával megkezdődik.

²⁴ Butenko : i. cikk, 55—56. o. Hasonlóképpen határozzák meg a feltételeket más szovjet szerzők is. Pomelov szerint: „A proletárdiktatúra akkor szűnik meg szükség-szerűnek lenni, amikor a kizsákmányoló osztályokat likvidálják, felépült az új társadalom, és megkezdődik a kommunizmus építése.” (Pomelov: i. cikk, 18. o.) Burlackij fontos tényezőnek tartja a termelőerők növekedését, valamint a társadalom ideológiai-politikai egységének létrejöttét. (Burlackij: i. cikk, 41. o.)

²⁵ Burlackij: i. cikk, 44. o.

Mindebből kiderül, hogy az az álláspont, amely szerint a szovjet állam ma is proletárdiktatúra — megváltozott funkciókkal —, elméletileg nem tartható: a szocialista állam funkcióiban bekövetkezett alapvető változások tovább fejlesztették az állam jellegét is. E nézet hívei megfelelnek arról is, hogy a proletárdiktatúra elnyomó funkciója — még ha a békés gazdasági építés éveiben háttérbe szorul is — *elengedhetetlen* eleme a proletárdiktatúrának. Az osztálydiktatúra fogalma lényegénél fogva magában foglalja, feltételezi egy másik osztály létét, amelyre a diktatúra irányul. Ilyen osztály hiányában az osztálydiktatúra értelmetlenné, tartalom nélkülivé válik.

Az osztályállamról szóló marxi—lenini tanítások értékelésénél sohasem szabad szem elől téveszteni azt, hogy ezek a *tipikus*, „igazi” államra vonatkoznak, az ellentétes osztályokra szakadt társadalmak államára, ahol az uralkodó osztálynak az államhatalom nélkülözhetetlen fegyvere. A marxizmus klasszikusai azonban már a proletárdiktatúra jellemzésénél is erősen hangsúlyozták, hogy ez az állam, bár vannak bizonyos közös jegyei az előző államokkal (pl. hogy az uralkodó osztály elnyomó szerve), alapjában új társadalmi jelenség, *átmeneti forma*, az államtól a nem állami jellegű szervezet felé. A proletárdiktatúra „elveszti” az államiság számos, a kizsákmányoló társadalmakban szükségszerű jegyét (pl. a társadalomtól való elkülönülését, negatív szerepét az osztályharcban stb.), és ezért igen találóan nevezték a marxizmus klasszikusai „félállamnak”.

Az össznépi állam — amellet, hogy szintén megőriz bizonyos jegyeket az államiságból — újabb vonásokkal „szegényedik”, s ezek közül a leglényegesebb az osztályjelleg átalakulása. Az össznépi állammá fejlődés tehát újabb szakasz azon az úton, amely az állami berendezkedésű társadalomtól az osztály- és államnélküli társadalomhoz vezet.

Marx és Engels a dialektika egyik lényeges jegyének tartották a merev elhatárolások feloldását, a *kölcsönös átmenetek* kutatását. Általában elítélték a jelenségek „vagy-vagy” alapon történő osztályozását, és nagy figyelmet szenteltek a jelenségek egymásba való átalakulásának, a „határterületeknek”. Az „össznépi állam” koncepciója ezeknek a marxi gondolatoknak jegyében fogant: ez az állam jellegzetes átmeneti termék, egy hosszan tartó folyamat egyik periódusa. Ezért jogtalan, antidialektikus gondolat ettől az államtól „számonkérni” mindazokat a jellemző jegyeket, amelyek az érett, „virágzó”, kizsákmányoló államot kísérik. Az osztályállamról szóló marxi—lenini tanítás az állam fejlődésének fő tendenciáját fejezi ki, érthető, hogy az államiság gyökeres átalakulásának szakaszában ez a tendencia is másként érvényesül.

Az össznépi állam átmeneti jellege, „mozgása” — a többi között — főként az osztálytartalom változásában figyelhető meg. Az össznépi állam már nem egy osztály állama, hanem az egész népé, de ugyanakkor tükrözi azt a társadalmi fejlettségi fokot, amelyben az osztálykülönbségek még nem enyésztek el teljesen. Ezért az össznépi államban is érvényesül az osztályjelleg egyik fontos vonása, a társadalmi osztályok közül a munkásosztály marad a vezetőerő, amely a népgazdaság legfontosabb ágában dolgozik, tudatosságánál, szervezettségénél fogva alkalmas ennek a szerepnek betöltésére. Butenko szerint „a munkásosztály történelmi küldetése és a proletárdiktatúra történelmi küldetése nem egy és ugyanaz”.²⁶

²⁶ Butenko: i. cikk, 50. o.

Ugyanakkor látnunk kell, hogy ez a vezető szerep is lényeges változáson ment keresztül: míg a proletárdiktatúra időszakában egyet jelentett a nem szocialista osztályok *politikai* vezetésével, a gyökeres társadalmi átalakulás irányításával, addig a jelenlegi periódusban szocialista osztályok vannak, létrejött a nép erkölcsi-politikai egysége, az osztályok közötti különbség lényegesen csökkent, és ezért *ez a vezetés* már nem igényli az osztály kizárólagos hatalmát, ez a domináló szerep az össznépi vonáson belül érvényesül, a szocialista osztályok kapcsolata — ha szabad ezt az analógiát alkalmazni — a „*primus inter pares*” viszonyára hasonlít.

Azok, akik a szovjet államot ma is proletárdiktatúrának tartják, nézetük további megalapozásaként arra is hivatkoznak, hogy a program össznépi államról szóló tételének csak *deklaratív*, propagandisztikus jelentősége van, hiszen az új jelleg megállapításával egyidőben nem következtek be alapvető átalakulások a szovjet államhatalom szerkezetében, felépítésében.

Az össznépi államról szóló tanításnak valóban nagy propagandisztikus jelentősége van. Első ízben bizonyítja be annak az alapvető marxi gondolatnak az igazát, amely szerint az osztályuralom nem örök társadalmi jelenség, a proletariátus az első olyan osztály, amely nem arra használja fel hatalmát, hogy uralmát megörökítse, hanem hogy egyszer s mindenkorra megszüntesse az osztályellentéteket. Az össznépi állam a történelem *új*, eddig nem ismert jelensége, jele annak, hogy a történelemben első ízben létrejött magas szinten a „*társadalom*”, amelyben valóban kialakul az emberek közös, társadalmi érdeke.

Az össznépi jelleg feltárását nem követték alapvető állami változások (bár a szovjet állam további demokratizálását, a kommunista öngazgatás kialakítását célzó intézkedések igen lényegeseek). Ez azonban nem annak a bizonyítéka, hogy az össznépi állam csak „ideológiai tény”, hanem annak következménye, hogy az *össznépi* állam gondolata nem posztulátum, jelszó vagy megvalósítandó terv, hanem az utóbbi negyedszázadban létrejött *változások regisztrálása*, amellyel a marxista államelmélet összhangba kerül a szovjet állam valóságos fejlődésével. Másszóval: az *össznépi állammá alakulás* olyan *valóságos* folyamat, amely megelőzte az elméleti értékelést, ezért nincs szükség újabb alapvető állami változásokra ahhoz, hogy a szovjet állam össznépi jellegét megállapíthassuk.

II.

Mindeddig azt vizsgáltuk: milyen tényezők teszik szükségessé, hogy az állam *össznépivé* fejlődjék. Az össznépi állam problémájának azonban van még egy elengedhetetlen oldala: miért kell az össznépi szervezetnek továbbra is *államként* funkcionálnia. Azaz nemcsak azt kell megvizsgálni, ami *megváltozik*, hanem azt is, ami *megmarad*.

A kérdést tehát úgy lehetne megfogalmazni: miért van szüksége az ellen-tétes osztályok nélküli, a kommunizmust építő társadalomnak államra?

A válasz megadásához meg kell vizsgálnunk azt a kérdést, hogy vajon az osztályjelleg az állam egyetlen ismérve-e? A marxizmus szerint az államot, létrejöttétől kezdve, nemcsak az osztályjelleg jellemzi, hanem a külön köz-hatalom és a kényszer alkalmazása. Éppen ezek a vonások különböztetik meg az államot a felépítmény többi osztályjellegű intézményétől, az állam a maga

osztályfunkcióját kényszerítő erővel rendelkező külön apparátus segítségével teljesíti.

Szükség van-e erre a külön kényszerapparátusra abban az időszakban, amikor a szocializmus felépülésével a kizsákmányoló osztályokat végleg felszámolták? A Szovjetunió jelenlegi fejlődése azt bizonyítja, hogy bár bizonyos területeken az állami feladatok átadása társadalmi szerveknek már lehetővé vált s ezzel az *állam elhalásának folyamata* megkezdődött, számos olyan alapvető társadalmi feladat van, amelyet jelenleg csak *állami* szinten és állami eszközökkel tudnak ellátni. A szovjet szerzők részletesen foglalkoznak az össznépi állam belső és külső funkcióinak meghatározásával.

Burlackij szerint az össznépi állam belső feladatai a következők: a gazdasági és a kulturális építés vezetése, a munka és a szükségletek mértékének megállapítása, a szovjet polgárok jogainak és szabadságának megőrzése, a szocialista jogrend és tulajdonviszonyok biztosítása. Romaskin fontos állami feladatnak tartja a felsoroltak mellett az emberi személyiség sokoldalú ki-fejlődésének elősegítését.

Az össznépi állam külső funkciója a Szovjetunió védelme, szükség esetén segítségadás a szocialista tábor országainak és harc a nemzetközi béke fennmaradásáért. Butenko kiemeli, hogy nemzetközi síkon az osztályharc folytatódik, és ezért az össznépi állam folytatja a proletárdiktatúra harcát az imperialista politika ellen.

Nem feladatunk, hogy ezeket a funkciókat egy filozófiai tanulmány keretében részletesen elemezzük. Bennünket az a kérdés érdekel, hogy e funkciók ellátása kíván-e külön apparátust és igényel-e kényszerítő intézkedéseket?

Vizsgáljuk meg előbb a *kényszer* problémáját. Lenin az „Állam és forradalom”-ban kiemeli, hogy a kommunisták célja olyan társadalom létrehozása, amelyben az emberek ellen alkalmazott kényszer teljesen feleslegessé válik. A kényszer alkalmazásának mértéke és módja azonban nem az emberek önkényes elhatározásától függ, hanem a társadalom fejlettségének szükségszerű következménye.

A kizsákmányoló társadalmakban az állam működése ellentétben áll az elnyomott osztályok érdekeivel, tehát funkcióinak ellátását, a jogrendet alapjában a kényszer biztosítja. A proletárforradalommal fordulat áll be: a dolgozó osztályok egyre inkább magukénak érzik az állami intézkedéseket, a szocialista jogrendet, s ezért lényegesen csökken a kényszerítő elem jelentősége.

Milyen tényezők teszik szükségessé azt, hogy a szocialista állam a jogszabályait ne csak a kizsákmányoló osztályokkal szemben, hanem általános kényszerítő erővel ruházza fel? A szocializmus építésének óriási gazdasági és kulturális feladatai, az új szocialista viszonyok kialakítása és védelme, az emberek jogainak biztosítása stb. elengedhetetlenül szükségessé teszik, hogy a törvényesség ne csak az emberek belső meggyőződése következtében, hanem kényszer alkalmazásával is érvényesüljön. A szocializmust építő emberek a kapitalizmus viszonyai között éltek, számos olyan vonást hozva magukkal, amelyek miatt a szocialista törvényeket csak kényszer hatására tartják meg, sokuknál sajátosan fonódik össze a kényszer és a meggyőzés mozzanata. A szükségletek nem teljes kielégítése, a munka szerinti elosztás, és az ebből eredő egyenlőtlenségek is olyan tényezők, amelyek a kényszeralkalmazás forrásaivá válnak.

A szocializmus felépülésével a kényszer alkalmazásának területe és mennyisége jelentősen csökken. A kizsákmányoló osztályok felszámolása, a

szocialista viszonyok helyességének beigazolódása, az anyagi jólét növekedése, az emberek tudatának átalakulása mind ebbe az irányba hatottak. A kényszeralkalmazást szükségessé tevő tényezők azonban még nem szűntek meg teljesen (a személyi kultusz által előidézett törvénytelenségek, a háború okozta gazdasági és erkölcsi romlások is hátráltatóan hatottak), és ezért az alapvető társadalmi szabályok zöme ma is *jogszabály*, amelyeknek betartását *állami* kényszer szankcionálja. Ezt a mozzanatot nem szabad figyelmen kívül hagynunk, még akkor sem, ha a jogszabályok betartásánál egyre nagyobb mértékben a belső azonosulás, a meggyőződés játssza a döntő szerepet.²⁷

Nem mond-e ellent az állami kényszer alkalmazása a szovjet állam össznépi jellegének? Hogyan lehet össznépi jellegű az az állam, amely — szükség esetén — a nép egyes tagjaival szemben kényszert gyakorol? Mielőtt a kérdésre válaszolnánk, vizsgáljuk meg analógia segítségével ugyanezt a problémát a burzsoá, illetve a proletárdiktatúra viszonyai között. Megbünteti-e a burzsoá állam azt a tőkést, aki pl. váltót hamisít, biztosítási csalást követ el stb.? Figyelembe véve azt, hogy a vagyon, összeköttetés, burzsoá bíróság stb. nem kevés esetben büntetlenséget biztosít, mégis gyakran előfordul, hogy a burzsoá bíróság az *egyes* tőkést elítéli. Marx és Engels a „Német ideológia”-ban kiemelik a burzsoá jognak azt a sajátosságát, hogy az nem esik teljesen egybe az egyes tőkés érdekével vagy akaratával, hanem az *osztály* általános akaratát fejezi ki. Ezért az egyes tőkések gyakran megsértik, kijátsszák a törvényt, de ugyanakkor megkövetelik annak általános betartását mindenki másától. (A normális tőkés gazdálkodásnak pl. feltétele, hogy a váltók kellő fedezettel rendelkezzenek, egyenlő értékeket cseréljenek; az egyes tőkés viszont gyakran szívesen venné, ha az ő váltója fedezetlen lehetne.)

Mutatis mutandis hasonló jelenséget figyelhetünk meg a proletárdiktatúra körülményei között. A proletárdiktatúra törvényei a proletariátus *általános osztályérdekét* és akaratát fejezik ki, ez azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a munkások kis hányada megsértse a törvényt. Amikor egy munkás a társadalmi tulajdon ellen vét, pl. elvisz egy szerszámot a gyárból, akkor megsérti saját általános osztályérdekét, mert az osztálynak arra van szüksége, hogy a termelőeszközök társadalmi tulajdonban koncentrálódva fejlődjenek, s ezért az állam — mint az általános osztályakarat kifejezője — megbünteti.

Az állam és a jog osztályjellege tehát egyik esetben sem döntően abban jut kifejezésre, hogy az uralkodó osztály tagjai büntetlenül sérthetik meg a törvényt (bár a kapitalizmus viszonyai között ez is általános jelenség), hanem abban, hogy az állam olyan normákat rendel el, amelyek az uralkodó osztály általános akaratát és érdekét tükrözik, s ezért tömegméretekben és tipikusan az elnyomott osztály tagjai sértik meg a törvényeket, illetve kényszerülnek arra, hogy — a várható szankciói miatt — tűrjék a számukra kedvezőtlen társadalmi viszonyokat. Az állam az uralkodó osztály törvénytisztító tagjaival mint egyénekként szemben gyakorol kényszert, míg az elnyomott osztály tagjait mint osztályuk tagjait sújtja. Amikor pl. a szocialista állam kisajátítja a tőkések tulajdonát, akkor a tőkéseket mint osztályt fosztja meg a kizsákmányolás

²⁷ Ezzel kapcsolatban Romaskin arra figyelmeztet, hogy a bűnözés csökkenésével a börtönök száma is csökken, egyre inkább előtérbe kerül a javító-nevelő munka, de a bűnözés elleni harc és ezzel együtt az ügyészségek és bíróságok jelentősége nem csökken. (Romaskin: i. cikk, 31. o.)

útján szerzett tulajdonuktól, függetlenül attól, hogy az egyes tőkés mint tőkés mit cselekedett. Mindebből az következik, hogy a kapitalista, illetve a szocialista állam osztályjellegén nem változtat az a tény, hogy az általános osztályakarat érvényesülésének érdekében egyes tőkésekkel, illetve egyes munkásokkal szemben kényszert alkalmaz.

Ezzel tulajdonképpen válaszoltunk is arra a problémára, hogy ellentmond-e a nép egyes tagjaival szemben alkalmazott kényszer az össznépi állam fogalmának. Az analógiát teljes joggal alkalmazhatjuk az össznépi állam körülményeire, az össznépi állam törvényei az egész nép általános érdekét és akaratát fejezik ki, s ezért a törvények ellen vétő egyének megbüntetése az egész nép érdekében történik, az egyénekkal szemben alkalmazott „törvényes” kényszer tehát összhangban van az állam össznépi jellegével. Egészen triviális példát véve: egy gyilkos is „tagja” a népnek, megbüntetése nyilván nem a nép ellen elkövetett „erőszak”, hanem természetes kívánsága a népet alkotó békés embereknek.

Térjünk rá az *államapparátus* problémájára. A kizsákmányoló államok apparátusa a társadalmi munkamegosztás sajátos válfaját alkotta, a néptől elkülönült, privilegizált állami szervek (rendőrség, bíróság, közigazgatás) az osztálytársadalmak sajátos torzulását mutatták. Ezért Lenin különleges súlyt fektetett arra, hogy az új proletárhatalom államgépezete gyökeresen különbözzék a burzsoá államapparátustól, minél kevesebb jegyét viselje az elkülönülésnek. A proletárállam demokratizmusának magasabbrendűsége — a többi között — abban nyilvánult meg, hogy a tanácsforma megszünteti az államgépezet társadalom fölé emelkedését: a választás és a visszahívhatóság egysége, a rendszeres beszámolási kötelezettség, az államigazgatási szervek alárendelése a választott államhatalmi szerveknek, a néptömegek bevonása az állami szervek munkájába jelzik ennek a folyamatnak főbb vonásait. A proletárdiktatúra időszakában a szocializmus építésének bonyolult feladatai, az osztályharc körülményei elkerülhetetlenné teszik, hogy az állami feladatok jelentős részét olyanok végezzék, akik hivatásszerűen foglalkoznak az államügyek intézésével, feladatuk ellátása külön szaktudást igényel, zömükben nem is választják őket. (L. rendőrség, ügyészség, tanácsapparátus stb.) A külön apparátus tehát fennmarad, s ez együtt jár bizonyos negatív jelenségekkel, pl. a bürokráciával.

Az össznépi állammá fejlődéssel párhuzamosan létrejönnek a feltételei annak, hogy az állami funkciók *egy részét* társadalmi szervek vegyék át, s az aktívák egyre szélesülő hálózatának kiépítésével az apparátus létszáma csökkenjen. (A feladatok átadásánál természetesen nem azon van a hangsúly, hogy a funkciók egy másik szervezet tölti be, hanem azon, hogy a munkát nem állami alkalmazottak látják el munkaidőben, hanem a társadalom egyéb dolgozói — munkaidő után, s így a feladat elvégzése *közvetlenül* népivé válik.)

Az *államapparátus zömére* azonban a kommunizmus építésének időszakában is szükség van. Mielőtt azonban ezt a tételt megindokolnánk, feltétlenül különbséget kell tennünk az államapparátus két — néhol nehezen elválasztható — része között. A proletariátus hatalomra jutása óta a szocialista állam olyan alapvető funkciókat is ellát, amelyek, *természetük lényegét* tekintve, *nem* kifejezetten *állami* jellegűek. Ezek közé tartozik a gazdasági szervező és kulturális nevelő funkció, amelyek természetes velejárói a gazdasági és a kulturális tevékenységnek: a társadalmi munkamegosztás a fejlődés bizonyos fokától kezdve megköveteli a gazdasági és a kulturális irányítást. Ezeket a

funkciókat a szocializmus építésének idején legmegfelelőbben állami keretek között lehet betölteni (állami szabályozást, hatalmat és szankciót igényelnek).

Ilyen típusú munkamegosztásra a kommunizmusban is szükség van, ezért a gazdasági és a kulturális irányítás megmarad a kommunizmusban, de elveszti állami jellegét. Az „államiság” kiiktatódása nem pusztán formális, deklaratív esemény lesz, hanem annak következménye, hogy a kommunizmus gazdag világában élő, munkáját életcélnak tekintő ember anyagi és szellemi tevékenységének „társadalmi irányítását” utasítás és kényszer nélkül is természetes folyamatnak tekinti. (Romaskin szellemes hasonlattal a karmester és a zenészek viszonyával illusztrálja a kommunizmus irányítását. A hasonlat azért találó, mert nemcsak az önkéntességet, és a magától értődést domborítja ki, hanem azt a vonást is, hogy az irányítás teljes összhangban lehet a „zenészek” művészi, egyéni önkifejlődésével.) Ezért itt tulajdonképpen már nem az embereket irányítják, hanem az emberek összehangolt szervezete a természet átalakítását — a dolgokat. Ebben az összefüggésben határozta meg Lenin ezt a folyamatot mint „a dolgok igazgatását a személyek igazgatása helyett”.

Az államapparátus másik része — nem teljesen pontos kifejezéssel — rendészeti, ítélkezési funkciókat tölt be. Ezek a funkciók sajátosan osztály-társadalmi feladatok, s mint ilyenek az osztály nélküli társadalomban feleslegessé válnak. Ami funkciójukból megmarad — az emberek sokrétű viszonyai, sokoldalú kapcsolatai a kommunizmusban is létrehozhatnak vitákat, összecsapásokat, a társadalom által eldöntendő problémákat —, azt társadalmi úton, külön kényszerapparátus nélkül is meg lehet majd oldani.

A kommunizmus építésének szakaszán a Szovjetunióban még az államapparátus mindkét részére szükség van. A társadalom jelenlegi fejlettségi fokán a gazdasági szervező és a kulturális nevelő funkciót az államnak kell ellátnia, a kommunizmus gyors ütemű építése megköveteli, hogy a tervezés és a végrehajtás egyre inkább belsővé váló, de mégis állami fegyelemmel történjék. A szovjet gazdasági élet 1953 óta történő nagyarányú átalakítása is feltétlenül állami eszközöket kíván. A Szovjetunió gazdasági fejlettsége, a munka szerinti elosztás szigorú állami ellenőrzést követel.

Számos tényező indokolja a „rendészeti” funkció fennmaradását. A tanulmány keretei között nincs lehetőség arra, hogy a bűnözés okaival foglalkozzunk, tény azonban, hogy a bűnözés nagyarányú csökkenése mellett jelenleg még a bűnözés elleni harc olyan jelentőségű feladat, amelyet a társadalom segítségével *állami* szerveknek kell ellátniuk. Hasonlóképpen a polgári jog, a munkajog, a kolhozjog stb. által szabályozott tulajdoni, családi és egyéb viszonyok a társadalom fejlettségének jelenlegi fokán állami rendezést igényelnek. A személyi kultusz maradványainak felszámolása, a következményei ellen folytatott harc elsősorban nem állami szinten megy végbe, de nem vitás, hogy a kérdésnek állami vetületei is vannak (pl. egyes gazdasági vezetőknek az új intézkedésekkel szemben tanúsított károkozó magatartása — aminek a személyi kultusz korszakából eredő okai vannak — állami büntetést vonhat maga után).

A komponensek felsorolásánál nem szabad elfeledkeznünk az *erkölcsi* tényezőről sem. Az össznépi állam a szovjet nép erkölcsi, politikai egységén alapszik. Ez a vonás azonban tendenciálisan érvényesül, s ezért az erkölcsi egység nem zárja ki az erkölcsi „sokoldalúságot”, a szocialista erkölcs fejlődése

számos ellentmondáson keresztül valósul meg, a burzsoá erkölcsi maradványok ellen vívott harcban formálódik ki. Emellett a szocialista erkölcs minden előrehaladása mellett még „csak” szocialista, fejlődik a kommunizmus erkölce felé, egységet alkot vele, mint kizsákmányolásmentes erkölcs, de különbözik is tőle.

Mindezeknek megvan a maguk „állami vetülete”. Igaz, hogy az erkölcs államilag nem szabályozott normákat tartalmaz, de nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy szoros kölcsönhatás áll fenn az állam, illetve a jog és az erkölcs között.

A marxista etika szerint az erkölcs fejlődése döntően objektív tényezők-től függ, s ezek sorában a szocialista erkölcs fejlettségi szintjén jelentős szerepet játszik az állam és a jog, vagy, másképpen fogalmazva: a szocialista erkölcsnek még szüksége van állami és jogi alátámasztásra. A szocialista munkaerkölcs vagy családi erkölcs alakulását pl. erősen befolyásolja az, hogy milyen normákat helyesel ezeken a területeken a szocialista jog. Ennek elvi alapja abban rejlik, hogy a szocializmus fejlettségi fokán a szocialista erkölcs még nem ölelheti fel az emberek egymás közötti viszonyát szabályozó normák összességét; viszonylag meghatározott, bár szélesedő tendenciát mutat azoknak a normáknak a köre, amelyeknek megtartását az emberektől tisztán „erkölcsi” alapon meg lehet követelni. (A probléma másik oldala a jogon belül érvényesülő erkölcsi kategóriák fejlődése, erre itt nem térünk ki.)

A szovjet államiság jelenlegi fennmaradásának egyik sajátos oka: a *munkaidő nagysága*. Hét órai általános munkaidő mellett még nincs még a reális lehetőség arra, hogy az emberek zöme szabad idejében társadalmi úton elláthassa a sokrétű állami funkciókat. A fejlődés folyamán ez a tényező hatványozottan csökken; minél alacsonyabb lesz a munkaidő, minél több lesz az embereknek az állami feladatok ellátására alkalmas ideje, annál kevesebb lesz az „állami” feladat.

Végül, de korántsem utolsósorban, a nemzetközi helyzet, az imperialisták részéről fenyegető háborús veszély is szükségessé teszi az állam, különösen az állandó hadsereg fennmaradását és ezzel összefüggésben pl. az állami hadiipar szervezését.

Mindebből az következik, hogy a kommunizmus építésének időszakában a Szovjetunióban még szükség van az államra, amely, a nép érdekeit és akaratát kifejezve, fontos szerepet játszik a kommunista társadalom létrehozásában. A fejlődés tendenciája: az állam elhalása, amelynek során a kényszer alkalmazása és a külön apparátus feleslegessé válik, az állami funkciók egy részét társadalmi szervek veszik át, a gazdasági és a kulturális irányítás pedig elveszti állami jellegét.

Az össznépi állammal foglalkozó tanulmányok egy része kiemeli azt is, hogy az össznépi állam az *államiság határain* belül is fejlődik; a szovjet állam demokratizmusának további elmélyítése, az államszervezet munkájának tökéletesítése a jelen fontos feladatai közé tartozik.

Az össznépi állam történelmileg új jelenség. A viták során felvetődött annak az igénye, hogy helyezzük el az össznépi államot az államtípusról és az államformáról szóló marxi—lenini tanítás kereteiben. Kérdés formájában megfogalmazva: vajon az állam új típusának tekinthetjük-e az össznépi államot vagy egy meglevő államtípus, a szocialista állam újabb válfajának.

Ha a kérdésfeltevés tükröz is bizonyos merevséget, feltétlen kategorizálási szándékot, tartalmilag nem alaptalan, mert az az elvi kérdés van mögötte

elrejtve, hogy a proletárdiktatúra és az össznépi állam viszonyában a különbség vagy az egység dominál-e.

Nézetem szerint az össznépi állam és a proletárdiktatúra fejlettségi színvonalának lényeges különbsége ellenére sem tekinthetjük az össznépi államot az állam új típusának, hanem a szocialista államtípus új válfajának. Az állam típusbeli hovatarozását döntően az uralkodó termelési viszonyok határozzák meg, s ebben az összefüggésben mind a proletárdiktatúrát, mind az össznépi államot az jellemzi, hogy a szocialista, kizsákmányolásmentes termelési viszonyok dominálnak benne. Ebben az irányban hatnak azok a vonások, amelyek már a proletárdiktatúra időszakában megvannak, de az össznépi állam fejlettségi szakaszán teljeseznek ki, pl. a szűkebb értelemben vett néphatalmi jelleg stb. Megváltoztatva a megváltoztatandókat, a szocializmus és a kommunizmus problémáját lehet a kérdéssel analógiába hozni. Ahogy a szocializmus és a kommunizmus, amelyek között szintén igen lényeges különbség van, nem két különböző társadalmi forma, hanem egy és ugyanannak a társadalmi formának két különböző fejlettségi foka, úgy a proletárdiktatúra és az össznépi állam viszonyát is hasonlóképpen lehet meghatározni. Az azonos államtípushoz való tartozását azonban nem feledtetheti az egy minőségben belüli alapvető eltéréseket, amelyeknek a tanulmányozása az össznépi állam jövője szempontjából igen lényeges.

Az az álláspont, amely az össznépi államot új államtípusnak tartja, megfelel az arról, hogy a szocialista forradalommal gyökeres változás következik be az államnak mint társadalmi jelenségnek történetében, fokozatosan lebontódnak az államiság jellemző jegyei, s ezért helytelen lenne — e folyamaton belül — újabb államtípusok születéséről beszélni.

Az azonos államtípus elméletének talaján oldódik meg az az ellentmondás, hogy az össznépi állam „kifelé” osztályharcos politikát folytat, a proletárdiktatúra funkcióját látja el, „befelé” pedig össznépi állammá vált. A Szovjetunió kezdettől szocialista elveken nyugvó külpolitikát folytat, támogatja az imperializmus járma alól felszabaduló népeket, kitartóan küzd a békés együttélés politikájának megvalósításáért: érthető tehát, hogy ezek a szocialista államtípust általánosan jellemző elvek a szocialista állam fejlődésének magasabb szakaszán, az össznépi állam fejlődési fokán is érvényesek.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az SZKP XXII. kongresszusának tanítása az össznépi államról részben közvetlenül fedi a marxizmus klasszikusainak elgondolásait, részben pedig a marxizmus szellemében továbbfejleszti az államról szóló marxi—lenini elveket. Az össznépi állam sajátos szakasz abban a fejlődési folyamatban, amelyet a társadalom az állami berendezkedésű szervezettől az államnélküli társadalmi viszonyokig megtesz. Az össznépi állam hű kifejezője azoknak a társadalmi viszonyoknak, amelyek az alapvető társadalmi változások következtében nem teszik többé szükségessé, hogy az államhatalom egy osztály kezében összpontosuljon, de a kommunizmus mielőbbi felépítése érdekében még igénylik a szocialista állam sokoldalú tevékenységét.

Nem fejezhetjük be a tanulmányt anélkül, hogy röviden ne foglalkoznánk a magyar viszonyokkal.

A magyar népi demokrácia fejlődésének tanulmányozása az össznépi államról szóló tanítás tükrében külön dolgot igényelne, ezért csak utalás-szerűen vetünk fel néhány gondolatot.

Az SZKP programja „az össznépi állam” gondolatának meghatározásánál tartózkodik attól, hogy nemzetközi érvényt tulajdonítson ennek a foknak,

összefüggésben azzal, hogy a történelemben eddig csak egyetlen állam jutott el erre a fejlődési stádiumra. Mégis, a népi demokratikus államok útjából arra következtethetünk, hogy valószínűnek látszik: a népi demokratikus országok zöme is ebben az irányban fejlődik. Csehszlovákiában nemrég jelent meg egy tanulmány, amely megállapítja, hogy a csehszlovák szocialista köztársaságban létrejöttek az össznépi állammá való fokozatos átalakulás feltételei.

Magyarország számos belső és külső ok következtében, amelyek közül a leglényegesebb hátráltató tényező az ellenforradalom volt, még nem jutott el erre a fejlődési fokra. Nálunk a szocializmus alapjainak lerakása az elkövetkező évek fő feladata, ami egyúttár a parasztság szocialista osztállyá alakulásával, és ezzel népünk a szocialista erkölcsi-politikai egység irányába fejlődik. Ugyanakkor az utóbbi évek fejlődése azt mutatja, hogy nálunk a kizsákmányoló osztályok felszámolása gyakorlatilag befejeződött, a tudati átalakulás azonban még hosszabb időt vesz igénybe. A kérdés vizsgálatánál azonban figyelembe kell vennünk azt is, hogy a népi demokratikus út általában kedvezően hat az ilyen irányú fejlődésre, s ezért a szűkebb értelemben vett népi jelleg már a proletárdiktatúra időszakában is erőteljesebben kidomborodik. Emellett nem szabad megfeledkezni arról, hogy nálunk még számos területen folyik az osztályharc, tükrözve az elmúlt években bekövetkezett változásokat is.

Mindezek alapján úgy gondoljuk, hogy az össznépi állammá alakulás a magyar népi demokrácia számára a jövő kérdése, de korántsem a távolié, hanem az elkövetkező évtized problémája.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕНАРОДНОГО ГОСУДАРСТВА

Тамаш Фельдеш

Автор подчеркивает, что учение новой программы КПСС о развитии советского государства будет плодотворно способствовать развитию литературы по теории социалистического государства, в связи с чем необходима и разработка ряда теоретических вопросов.

Первая из проблем: как относится понятие общенародного государства к учению классиков марксизма-ленинизма. Представления общенародном государстве не являются вполне новыми в марксистском мышлении. Относящаяся к этому критика со стороны классиков основывается на том, что понятие о народе употребляется в двойном смысле; в более узком понятии — в определенной связи — и диктатура пролетариата является народным государством. Таким образом, общенародное государство не только отличается от диктатуры пролетариата, но, частью, и тождественно с ней.

Развитие в общенародное государство обусловлено преобразованием притеснительной функции диктатуры пролетариата, связанным с общественными изменениями. Изучая преобразование классового характера государства, необходимо иметь в виду, что классовый характер, характер отдельного механизма государства как и его возвышение над обществом считались классиками марксизма действительными лишь в отношении «классического» эксплуататорского государства. Развитие государства от отношений, регулируемых государством, к отношениям, регулируемым уже не государством, требует переходных ступеней, по которым постепенно ликвидируются черты, характерные для государства.

В дальнейшем автор, разбирая проблемы государственного насилия и необходимости государственного аппарата, подробно останавливается на факторах, обуславливающих необходимость сохранения государства при данных условиях в СССР.

Наконец автор подходит к вопросу об общенародном государстве с точки зрения развития венгерской народной демократии.

SOME PROBLEMS OF THE ALL-PEOPLE'S STATE

Tamás Földesi

The author of the article states that the thesis of the new Programme of the CPSU about the development of the Soviet State will have a fructifying effect on socialist constitutional theory, necessitating the elaboration of a great number of theoretical problems.

The first problem is the following: how is the conception of all-people's state related to the doctrine of the classics of Marxism-Leninism. The conception of the all-people's state is not entirely new in the sphere of ideas of Marxism. The criticism of the classics concerning this question is based upon the fact that the concept „people” is used with two meanings; in the narrower sense of the concept, — in a certain relation, — the dictatorship of the proletariat is also a people's state. Thus, all-people's state does not only differ from the dictatorship of the proletariat, but it is, partly, identical with it.

The development into the all-people's state has been brought about by the transformation of the oppressive function of proletarian dictatorship, which is connected with the general social transformations. When examining the transformation of the class-character of the state, attention is to be paid to the fact that it was only concerning the „classical” state, the state of exploiters, that the class character, the character of special mechanism of the state and its rising above society, were considered as valid by the classics of Marxism. For the development of society from relations, regulated by the state, to relations, regulated not by the state, transitional stages are required, where the characteristic features of the state are gradually demolished.

Further, commenting upon the problem of the necessity of state pressure and state machinery, the author deals at length with the factors, necessitating, under the present circumstances, the survival of the state in the USSR.

At the end of his article, the author treats the question of all-people's state from the point of view of the development of the Hungarian people's democracy.